

Τόσον ἡ γλαφυρά ἀγγλική, ἡ πλήρης βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωσις καὶ ταξιθετικὴ ὕλη, ὅσον καὶ ἡ τάσις τοῦ συγγραφέως νὰ ἀξιολογήσῃ, δεόντως τὴν πολιτικὴν, ἀνθρωπιστικὴν καὶ ἱστορικὴν ἐπιρροὴν τῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς Ἱεραποστολῆς τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κων)πόλεως προσδίδουν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἰδιαιτέραν ἀξίαν καὶ βαρύτητα (σελ. 54, 59, 60—62, 72, 79, 85 κέ., 198, 241, 242—3, 275, 277, 289—90).

Βεβαίως, καθὼς ὄλαι αἱ γενικαὶ εἰσαγωγαί, ἰδίως ὅταν αἱ πηγαὶ εἶναι ἐλλιπεῖς καὶ ἀνεπαρεκτεῖς, οὕτω καὶ ἡ παρούσα ἐκδοσις τείνει, ἐνίοτε, νὰ παρουσιάσῃ ὡς γεγονότα ζητήματα ἀμφιβαλλόμενα καὶ ὑποθέσεις ἀναποδείκτους. Ἐπὶ παραδείγματι, ἡ παλαιὰ θεωρία τοῦ Vasilievsky, καθ' ἣν οἱ Ρῶσοι εἰσέβαλον καὶ ἐκυρίευσαν τὴν Ἀμαστροίδα περὶ τὸ 839 καὶ ἡ ὁποία ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι εἰσέτι συζητήσιμος, εὐρίσκει ἀπήχησίν τινα εἰς τὸ ὑπὸ κρίσιν σύγγραμμα (σ. 182). Ἐξ ἄλλου, ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι, ἡ Πριγκίπισσα τῆς Ρωσίας Ὀλγα ἐβαπτίσθη πράγματι ἐν Κων)πόλει (σ. 189, 195), δὲν δύναται νὰ ἐπικυρωθῇ, ἀπολύτως, ὑπὸ τῶν πηγῶν καὶ συνεπῶς νὰ γίνῃ ὑφ' ὄλων τῶν εἰδικῶν ἀποδεκτός. Συζητήσιμος, ὡσαύτως, εἶναι καὶ ἡ ἐντύπωσις, ἣν δημιουργεῖ ὁ συγγραφεὺς ὅτι, οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ὑστεροβούλως ἐπέδωκον νὰ κάμουν Ἑλληνας τοὺς Σλαῦους, τοὺς ὁποίους κατέκταν καὶ διώκουν (σ. 73—75, 79, 80, 216). Ἡ λέξις-κλεις τοῦ χρησιμοποιομένου κειμένου, ἐν προκειμένῳ, «*graikosas*», ἐρμηνευομένη ὑπὸ τοῦ σ. ὡς «*ποιοῦντες Ἑλληνας αὐτοὺς*» (σ. 81) σημαίνει, κατὰ τὴν εὐστοχον παρατήρησιν τοῦ κ. Γ. Τσάρα (BYZANTINA, 1 : 135 ἐ.) Ἑλληνικοποίησιν ὡς πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὸν τρόπον ζωῆς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ γλωσσικῶς. Αἱ πηγαὶ ἀποκλείουν τοιαύτην ὑστερόβουλον ἐθνικιστικὴν προσπάθειαν τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Τοῦναντίον, τόσον οὗτοι ὅσον καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἡγέται τοῦ Βυζαντίου παρεχώρουν ἀρκετὴν κοινωνικὴν, πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν εἰς τοὺς ὑποτελεῖς των (σ. 150—2). Ἐὰν οἱ Σλαῦοι ἐξελληνίσθησαν γλωσσικῶς καὶ ταχέως πῶς ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τοῦτο συνέβη οὐχὶ κατόπιν ἐθνικῆς πίεσεως παρὰ τῆς Ἐκκλησίας ἢ τοῦ Κράτους, καθὼς ὁ κ. Obolensky τείνει νὰ πιστεύσῃ, ἀλλὰ τοῦ πολιτιστικῶς ἀνωτέρου περιβάλλοντος καὶ τρόπου ζωῆς τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας.

Ἀμφισβητήσιμος, πρὸς τοῦτοις, εἶναι καὶ ἡ ἀποψις τοῦ κ. Obolensky, ὅτι ἡ κοινωνία τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα ἦτο διγλωσσος (σ. 138). Ἐλλείψει μαρτυρικῆς πηγῶν τοιαύτη γνώμη ἀποτελεῖ ἀπλῆν ὑπόθεσιν. Ἡ μόνη μαρτυρία εἶναι ἐν παλαιῶν σλαβονικῶν κείμενον καὶ τοῦτο ἐπιδεικτικὸν πολλῶν ἐρμηνειῶν. Ὑπῆρχον, πάντως, Θεσσαλονικεῖς κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα, οἱ ὁποῖοι πρὸς τῇ Ἑλληνικῇ ὀμιλοῦν καὶ τὴν Σλαβικὴν.

Τὸ ἔργον τοῦ κ. Obolensky εἶναι, ἀναμφιβόλως, ἡ καλλιτέρα ἕως τῶρα γενικὴ εἰσαγωγή εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πολιτιστικῆς ἀνελιξέως τῶν Νοτιοανατολικῶν Σλαῶν.

Δρ. ΚΩΝ. Ν. ΤΣΙΡΠΑΝΛΗΣ

* *

H. W. HAUSSIG, **A History of Byzantine Civilization** (Transl. by J. M. Hussey). London : Thames & Hudson. 1974. Pp. 448.

Τὸ παρὸν ἔργον — μετάφρασις τῆς δευτέρας Γερμανικῆς ἐκδόσεως (1959) — εἶναι ἐμπλουτισμένον μὲ 169 καλλιτεχνικὰς ὀλοσελίδους φωτογραφίας, αἵτινες ἀποτελοῦν, χωρὶς ὑπερβολὴν, ἱστορικὰ ὑπομνήματα τῆς Βυζαντινῆς ζωῆς καθ' ὅλας

αὐτῆς τὰς ἐκφάνσεις καὶ ἀρχικὰς πηγὰς διὰ τῶν ὁποίων διαφωτίζεται καὶ τεκμηριώνεται ἡ φύσις καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου διαιρεῖται εἰς πέντε μεγάλα μέρη. Τὸ πρῶτον φέρει τὸν γενικὸν τίτλον : «Συντελεσταὶ τῆς γενέσεως τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ». Τὸ δεύτερον : «Γένεσις τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ». Τὸ τρίτον : «Ἀνάπτυξις τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ». Τὸ τέταρτον : «Παρακμὴ τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ». Τὸ πέμπτον : «Ἡ τελευταία φάσις τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ».

Ἐπιτυχῆς προσπάθεια καταβάλλεται εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν (σ. 13—16) νὰ το-νισθῇ ἡ ἀνεκτίμητος πνευματικὴ ἀκρόμη καὶ ἡ τεχνολογικὴ προσφορά τοῦ Βυζαντιοῦ εἰς τὸν δυτικὸν πολιτισμόν, ἡ ἀναγκαιότης τῆς πλήρους κατανοήσεως τοῦ ἱστορικοῦ «φαινομένου τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ», ὁ ὁποῖος ὡς τὸ θεμέλιον καὶ ἡ βάσις τῆς ὅλης ζωῆς τῆς Δύσεως, ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν διὰ τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν καὶ ἀξιολόγησιν τῶν πολιτικῶν, κοινωνικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν τῆς Μεσαιωνικῆς Δύσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς Δύσεως τῶν ἡμερῶν μας.

Μὲ πολλὴν δεξιότητα ἐξετάζεται ἡ ἐπίδρασις τῆς Ἑλληνορωμαϊκῆς πολιτικῆς σκέψεως καὶ τῶν κλασσικῶν ἰδεῶν καὶ θεσμῶν ἐπὶ τοῦ διοικητικοῦ, οἰκονομικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ συστήματος τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας (σ. 26—61), ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ αὐτῆς τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτελεῖ παράλληλον βασικὸν βοήθημα καὶ συμπλήρωμα τοῦ Ostrogorsky. Ἐτερον βασικὸν χαρακτηριστικὸν τοῦ ὑπὸ κρίσιν ἔργου εἶναι ἡ φιλολογικὴ ἀνάλυσις καὶ μελέτη τῆς ὀψιγενοῦς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας, τῆς δημώδους ἐρωτικῆς καὶ ἐπικῆς ποιήσεως, σατίρας, ἱστοριογραφίας, τῶν χρονογράφων καὶ τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ στοιχείου τῆς Βυζαντινῆς τέχνης καὶ ἀγιογραφίας (σ. 332—369).

Ἐπίσυναπτόμενος «Χρονολογικὸς Πίναξ» (σ. 382—387) εἶναι ἀρκετὰ πρακτικὸς καὶ χρήσιμος, διότι ἀποτελεῖ παράλληλον σύνοψιν τῶν αὐτοκρατόρων, τῶν πολιτικῶν ἐξελίξεων καὶ γεγονότων, τῶν ἐξελίξεων εἰς τὰ οἰκονομικὰ καὶ τὴν νομοθεσίαν, εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν καὶ παιδείαν, τὴν τέχνην καὶ μουσικὴν τοῦ Βυζαντιοῦ. Ἡ βιβλιογραφία, ἐπίσης, εἶναι ἐνημερωμένη καὶ κατὰ θέματα ταξινομημένη μὲ Πίνακα (INDEX) κυρίων ὀνομάτων, χωρῶν, πόλεων καὶ θεμάτων (σ. 441—448).

Εὐχῆς ἔργον εἶναι, τὸ σημαντικὸν αὐτὸ ἔργον νὰ μεταφρασθῇ καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν.

ΚΩΝ. Ν. ΤΣΙΡΠΑΝΑΗΣ, δ. Φ. Θ.

* *

STEVEN RUNCIMAN, **The Last Byzantine Renaissance.** (The Wiles Lectures given at the Queen's University, Belfast, 1968). New York: Cambridge University Press. 1970. Pp. ix, 111. \$ 3.95.

Τὸ νέον αὐτὸ πόνημα τοῦ γνωστοῦ Ἀγγλοῦ Βυζαντινολόγου, ἂν καὶ εἶναι ἡ πλέον πρόσφατος ἐπεξεργασία τοῦ θέματος, δὲν προφέρει οὐσιαστικῶς πρωτότυπον ὕλικόν ἢ νέας ἐπιστημονικὰς εἰδήσεις εἰς τὴν μελέτην τῶν τριῶν τελευταίων αἰώνων τῆς ζωῆς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, τοὺς ὁποίους χαρακτηριστικῶς ἀποκαλεῖ ὁ Sir Steven Runciman : «Τελευταία Βυζαντινὴ Ἀναγέννησις». Καὶ τοῦτο, διότι τὸ βιβλίον τοῦτο ἐγράφη, ἀρχικῶς, ὡς σειρά διαλέξεων, αἱ ὁποῖαι ἐδόθησαν ὑπὸ τοῦ σ. εἰς τὸ Πανεπιστήμιον «ΚΟΥΙΝΣ» εἰς Μπέλφαστ. Σκοπὸς τῶν τες-